

RECENZIJOS

Berthold Forssman, *Lettische Grammatik*, Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Dettelbach, Röhl, 2001, 418.

2001 m. pasirodė stamboka Bertholdo Forssmano knyga „Lettische Grammatik“, skirta ne tik indoeuropeistams ir baltistams, bet ir visiems lingvistams, kurie domisi istorine ir lyginamąja gramatika. Latvių kalbos pasirinkimą autorius aiškina tuo, kad baltų kalbų lyginamosios gramatikos ir indoeuropeistikos veikalai paprastai remiasi lietuvių ir prūsų kalbų duomenimis, o į latvių kalbos duomenis atsižvelgiama nepakankamai: latvių kalbą linkstama vadinti net indoeuropeistikos „podukra“ („Stiefkind“). Nors Janis Endzelynas savo kapitaliniu veikalu „Lettische Grammatik“ (1922)¹ jau XX a. pradžioje įrodė latvių kalbos svarbą indoeuropeistikai, tačiau šis veikalas šiuo metu yra sunkokai prieinamas ir šiek tiek atitolęs nuo dabartinės rašomosios latvių kalbos, o naujausios gramatikos nepateikia istorinės raidos. Todėl savo knygoje Forssmanas pateikia ne tik sinchroninę latvių kalbos aprašą, bet kartu išdėsto latvių kalbos garsų, formų, kategorijų kilmės istoriją ir jų raidą. Taigi knyga yra ir diachroninė, pateikianti latvių kalbos istorinės gramatikos vaizdą. Pats sumanymas rašyti tokio pobūdžio knygą yra sveikintinas ir dėl to, kad ji parašyta vokiečių kalba ir, suprantama, lengviau prieinama tiek pasaulio indoeuropeistams (baltistams), tiek visiems kitiems lingvistams.

Knygą sudaro penkios dalys ir priedai. Kiekviena dalis dar turi po vieną ir daugiau skyrių, o skyriai – poskyrių. Pavyzdžiui, pirmasis skyrius *Die lettische Sprache* turi 3 poskyrius: *Die Etnogenese und Geschichte der Letten*, *Die Geschichte der lettischen Sprache*, *Die lettische Literatur*. Po kiekvieno poskyrio pateikiama svarbiausių veikalų bibliografija.

¹ Nesuprantama, kodėl Forssmanas šį veikalą visur datuoja 1923 m.

Pirmojoje dalyje, jos skyriuose ir poskyriuose Forssmanas trumpai aptaria latvių etnogenezę ir istoriją, Latvijos istoriją, latvių kalbos istoriją, baltų, slavų ir germanų kalbų santykius, baltų ir slavų kalbų, baltų, slavų ir indoiranėnų kalbų, baltų ir finų kalbų santykius, baltų kalbų savaiminės raidos dėsningumus, baltų kalbų klasifikaciją, vakarų ir rytų baltų kalbų skirtumus, latvių kalbos leksikos ypatybes, latvių kalbos raidą nuo raštijos pradžios iki mūsų dienų, latvių literatūros plėtrą nuo senųjų religinių tekstų, dainų iki naujausių literatūros kūrinių. Apskritai, daugelis dalykų ir kalbos reiškinių, aptariamų šioje dalyje, nekelia didesnių abejonių, gal tik kai kas aprašoma labai glaustai. Tačiau, antra vertus, yra ir tokių aiškinių, ypač iš istorinės gramatikos (fonetikos, morfologijos ir sintaksės), su kuriais sutikti jokių būdu negalima ir kurie veda baltistiką ir indoeuropeistiką į klystkelius. Apie tai bus kalbama vėliau.

Antrojoje dalyje *Lautlehre* pirmiausia apibūdinami latvių rašmenys ir rašyba, jų keitimo istorija nuo raštijos pradžios iki šių dienų, išryškina mos latvių kalbos kirčiavimo ypatybės. Skaitytojas norėtų šioje dalyje išvysti latvių kalbos balsių ir priebalsių sistemų sinchroninę aprašą, norėtų susipažinti su latvių kalbos balsių kaitos ypatybėmis, bet, deja, autorius tokio malonumo jam nesuteikė. Toliau Forssmanas eina tiesiog prie atomistinio latvių kalbos vokalizmo ir konsonantizmo kilmės aprašo, aptaria žodžio galo vokalizmo ypatybes. Ir čia skaitytojas norėtų matyti, pavyzdžiui, vokalizmo ir konsonantizmo sistemą, kuri egzistavo lietuvių-latvių prokalbėje arba bent latvių prokalbėje, ir kad ta sistema būtų rekonstruota pirmiausia vidinės rekonstrukcijos metodu, o ne tiesiog vedama iš indoeuropiečių prokalbės. Pavyzdžiui, ilguosius balsius *ī* ir *ū* autorius tiesiog veda iš indoeuropiečių: „Lett. *ī* < uridg. *ī“, „Lett. *ū* < uridg. *ū“ (p. 86). Neaiškus jų santykis su kitais ilgaisiais balsiais, neaišku, kokios balsių sistemos egzistavo vienos ar ki-

tos prokalbės laikais, kiek jos buvo pakitusios. Nueita, kaip minėta, lengviausiu atomistinio tyrimo keliu, kuris istorinės morfologijos apraše atvedė autorių į neišeinamas džiungles.

Trečiojoje dalyje *Formlehre* tradiciškai aptariamas dabartinės latvių kalbos daiktavardžių linksniavimas, linksniavimo kategorijos ir jų raida, pateikiamos atskirų kamienų paradigmos, aiškkinama linksnių formų kilmė ir raida. Tokia tvarka aprašomas ir būdvardžių, įvardžių linksniavimas, tokia tvarka pasirinkta ir veiksmažodžių asmenavimo sinchronijai ir diachronijai nušviesti.

Aprašydamas daiktavardžių linksniavimą autorius niekur nevartoja termino linksniavimo sistema, nes jam būtų reikėję, be linksnio ir skaičiaus kategorijų, apibūdinti dar ir tokius sistemos struktūrinius požymius kaip linksnių formų daryba iš kamieno pagal tam tikras taisykles, formų tipus, natūralią fleksinių klasių hierarchiją, linksniavimo tipus, fleksinių klasių sinkretizmo laipsnius, konstrukcinio ikonizmo laipsnius, stabilijų ir nestabilijų fleksinių klasių buvimą. Tie dalykai iš sinchroninio linksniavimo aprašo yra dingę. Todėl daugelis linksniavimo klausimų Forssmano darbe lieka neaiškūs. Neišgvildenta lieka ir giminės kategorijos problema. Kaip giminė susijusi su linksniavimu? Autorius teigia, kad nors latvių kalboje nėra nei žymimojo, nei nežymimojo artikelio, tačiau „erkennt man das Genus meist an der Endung“ (p. 109). Pagal vardininko galūnę nustatomi vyriškieji ir moteriškieji kamienai (!). Vyriškųjų *o* ir *jo* kamienų vardininkas turi galūnes *-s* arba *-š*, *ižo* kamieno – *-is*, *u* kamieno – *-us*, *o* priebalsinių – *-ns*; moteriškojo *ā* kamieno vardininkas turi galūnę *-a*, *ē* kamieno – *-e* ir *i* kamieno – *-s*. Net ir pripažinus iki šiol baltistikoje negirdėtą naujieną, kad *akmens* galūnė yra *-ns*, *o* ne *-s*, daiktavardžių skirstymas į vyriškuosius ir moteriškuosius kamienus pagal vienaskaitos vardininko, arba pamatinės formos, galūnę neturi jokio mokslinio pagrindo, nes vardininko gramatinė morfema giminės nesimbolizuoja. Kitaip sakant, vienaskaitos vardininko formos gramatinė morfema akumuliuoja tik skaičiaus ir linksnio kategorijas ir todėl negali būti daiktavardžio giminės skyrimo žymiklis, plg.: vns. vard. *kaln-s*, *akmen-s* ir *ugun-s*; *mās-a* ir *puik-a*, *saul-e* ir *bend-e* etc. Vienintelė vienaskaitos forma, kurios gramatinė morfema (galūnė arba fleksyvas) simbolizuoja trijų kategorijų pluoštą, yra vienas-

kaitos datyvo forma, plg.: *kaln-am*, *akmen-im* ir *ugun-ij*; *mās-ai* ir *puik-am*, *saul-ei* ir *bend-em*. Tai gi *-am*, *-im*, *-em* (ir *-um*) simbolizuoja: ‘vienaskaita’ & ‘datyvas’ & ‘masculinum’, *o* *-ai*, *-ei*, *-ij* – ‘vienaskaita’ & ‘datyvas’ & ‘femininum’. Turint tai galvoje ir prisimenant lietuvių kalbos mišriojo linksniavimo tipo daiktavardžius *vagis*, *žąsis* galima kalbėti ne apie vyriškuosius ir moteriškuosius kamienus, o apie linksniavimo tipus: vyriškąjį linksniavimo tipą, kuriam priklauso *o*, *jo*, *ižo*, *u* ir priebalsinių (arba *C*) kamienų daiktavardžiai, moteriškąjį linksniavimo tipą (*i* kamieno daiktavardžiai) ir mišrųjį linksniavimo tipą, kuriam priklauso (*i*)*ā* ir *ē* kamienų daiktavardžiai.

Apskritai sinchroninis vardažodžių linksniavimo ir veiksmažodžių asmenavimo aprašas pagal pasirinktas atomistinio tyrimo taisykles, galima sakyti, atliktas korektiškai, duodamos patikimos linksniavimo ir asmenavimo paradigmos, greta latvių kalbos paradigmų pateikiamos ir lietuvių kalbos paradigmos, kurios padės besidominčiam baltistika mokslo žmogui geriau suvokti lietuvių ir latvių kalbų panašumus ir skirtumus. Nepriekaištingai, nors ir glaustai, aprašyta žodžių daryba ir sintaksė. Geras pagalbininkas norinčiam pramokti latvių kalbos yra prieduose pateiktas (*i*)*o* ir *sta* kamienų veiksmažodžių pagrindinių formų sąrašas.

Turėdamas galvoje, kad recenzuojamąją knygą naudosis daugelio pasaulio šalių jaunosios kartos baltistų ir indoeuropeistų, vildamasis, kad ji skatins latvių ir kitų baltų kalbų tyrinėjimus, ir linkėdamas jai sėkmės, vis dėlto negaliu nutylėti ir tų dalykų, kurie, mano nuomone, knygoje aptariamai neįtikinamai, vienpusiškai, vietomis net pagal *ipse dixit* principą, nepateikiant alternatyvių nuomonių, o svarbiausia – pakitimų sąlygų ir vidinių raidos motyvų. Ne vieno indoeuropeisto ir baltisto darbuose paprastai pateikiama kokio kalbos garso, formos ar sintaksinės konstrukcijos rekonstrukcija, dažnai papuošta laringalų pynėmis, ir galutinis jos raidos rezultatas, bet užmirštama tarpinė raidos grandis **p a k i t i m ū s a l y g o s** bei **v i d i n i a i r a i d o s** motyvai, kurių išaiškinimas ir turėtų sudaryti mokslinio atradimo esmę. Pavyzdžiui, rekonstruojant iliatyvinę konstrukciją *ak. + *en* būtina paaiškinti, kaip, kokiomis sąlygomis iš tos konstrukcijos išriedėjo iliatyvo formos *grabana*, *žemėna* ir pan. lietuvių kalboje. Kas paskatino Forssmaną iliatyvo formą kildinti iš akuzatyvo ir postpozicijos **en* „in“ (p. 60, 111),

pasakyti nelengva, nes autorius nenurodo ir literatūros. Galbūt tai buvo neatsargi Vytauto Mažiulio idėja², bet ne tai šiuo atveju svarbiausia. Žinoma, tiriant latvių kalbos iliatyvo istoriją atomistiškai tokį iliatyvo radimąsi ir jo raidą pagrįsti nėra sunku, nes iliatyvo redukuotos formos tevertojamos tik senuosiuose tekstuose ir teturi tik vienaskaitą. Laikantis Forssmano nuomonės, pavyzdžiui, *kalnan+*en* turėjo išriedėti į *kalnanen > *kalnanie > *kalnani → *kalnan*. Lietuvių kalboje jo raida turėjo būti tokia: *kalnan+*en* → *kalnanen > *kalnanę (dial. *kalnanį) → *kalnan*. Tačiau formų *kalnanę, *kalnanį nėra senuosiuose lietuvių raštuose – juose vartojamos neredukuotos (greta redukuotų) vienaskaitos iliatyvo formos su *-na*, o daugiskaitos su *-sn(a)*, pvz.: *ieis daguna* DP 496₃₅, *kuną grábana indeio* PK 162₂₅, *tie neieis žiámena anona pirmay sau žadetona* PK 82₅₋₆ etc., plg. dgs. ilt. *namúšna tawúšna* DP 66₁₁₋₁₂, *namúšna sawúšná* DP 304₄₉ etc. Jos pirštu prikišamai rodo, kad baltų kalbų iliatyvas yra radęsis iš akuzatyvo ir postpozicijos **nā*³. Reikia tikėtis, kad tokiu iliatyvo kilmės ir raidos aiškinimu, kurį pateikia Forssmanas savo knygoje, nepatikės nė vienas baltistas ar indoeuropeistas. Jeigu taip įvyktų, būtų galima kalbėti apie fantastinę, o ne mokslinę baltistiką. Atsirastų daug palaimintų, tikinčių tuo, ko nematė. Ar ne fantastinei baltistikai priskirtini Forssmano teiginiai, kad rytų baltų (Urosthaltisch) prokalbėje egzistavusios tokios įvardžiutinių būdvardžių pirminės formos: vns. dat. *mažam-įam, vns. lok. (masc.) *mažā-āje, dgs. dat. *mažiems-įems, vns. lok. (fem.) *mažāje-įāie, dgs. dat. (fem.) *mažāms-įāms, dgs. lok. **mažuos(e)-juose* (masc.), *mažāse-jāse (fem.) (p. 132–133)? Pirmiausia dėl datyvo formų. Jeigu tai rytų baltų prokalbės formos, tai senovės lietuvių datyvo formos, pvz.: *durnamuiem virui* BrP 248₉, plg.: *iamui* DP 504₄₉, *Jamug* DP 433₃₀ etc., *tikiēmufiēmumus* DP 249₉, *βiltomušiomus* DP 138₅₀₋₅₁

² Žr. V. Mažiulis, Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai, Vilnius, 1970, 221–222.

³ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, II, Vilnius, 1959, p. 183, 499; J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius, 1968, 164; Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, I, Vilnius, 1980, 255; A. Rosinas, Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida, Vilnius, 1995, 72–73.

etc., yra inovacijos. Kuo grindžiama lokatyvų rekonstrukcija, negalėtų atsakyti nė vienas išminčius. Susidaro įspūdis, kad autorius nebus skaitęs nei Endzelyno, nei Kazlausko, nei Zinkevičiaus darbų apie įvardžiutinių būdvardžių kilmę ir raidą.

Keistokai atrodo ir kai kurių formų kilmės aiškinimas. Pavyzdžiui, *i* kamieno vienaskaitos lokatyvo formos galūnės kilmė aiškinama taip: „Die Endung *-i* ist analogisch zu den anderen femininen Klassen entstanden (...): *ij-én > lit. *-yje*, lett. *-ī*“ (p. 129). Kalbėdamas apie „kitų klasių“ lokatyvo formų kilmę, pavyzdžiui, *ā* kamieno, autorius teigia, kad šios formos pamatu tikriausiai eina senasis lokatyvas su baltų *-āi*, kuris išplėstas postpozicija *en (p. 124). Vadinasi, la *sirdī*, Forssmano nuomone, yra vestina iš *širdīj+*en* ir suponuoja senąją *i* kamieno lokatyvą *sirdīj. Tačiau tokios struktūros lokatyvo rekonstrukcijos neįmanoma motyvuoti. Latvių *sirdī* pirmiausia galima sieti tik su senovės lietuvių *širdije*, o ne *širdyje*. Forma *širdije* vestina iš senojo lokatyvo *širdi+*en* → *širdijen, latvių *sirdijen. Lietuvių kalboje *širdijen išriedėjo į *širdije*, o latvių *sirdijen > *sirdiji → *sirdij > *sirdī*. Tas pats pasakytina apie *i*jo kamieno lokatyvo (*dadz*)-*i* (p. 117) ir apie asmeninių įvardžių vienaskaitos lokatyvų (*man*)-*i* kilmę: *mani+*en* → *manijen > *maniji → *manij* > *manī*, plg. s. lie. *manije*⁴. Todėl vesti *manī* iš kažkokios mistinės formos *manī+*en* yra nesusipratimas (p. 140).

Autorius daug kur linkęs pateikti tik vieną nuomonę, kuri dažnai primena XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios indoeuropeistikos laimėjimus. Darbe nematyti mokslinės minties judėjimo, nepateikiama alternatyvių XX a. pabaigos mokslo paradigmas atitinkančių minčių ir idėjų. Knyga vietomis atrodo, lyg būtų rašyta ne paskutinį XX a. dešimtmetį, o XIX a. pabaigoje. Tokio sustabarėjusio mąstymo pavyzdžių yra nemaža. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie *o* kamieno vienaskaitos datyvo galūnę autorius be jokių platesnių komentarų teigia, kad „Uridg. **-ōi* > urost. balt. **-ūi* > lit. *-ui*“ (p. 114), o aptardamas rodomųjų ir klausiamųjų įvardžių datyvo galūnę jau sako, kad „Uridg. *(*s*)*mōi* > urbalt. *-(*s*)*mu(i)*“ (p. 146) ir kad „Im Ostbaltischen schwindet *s* vor *m*“. Taigi „Im Westen nichts neues“, kaip rašė Erichas Maria Remarque’as, tik Forssmanas, be visa ko, dar jaukia

⁴ Žr. A. Rosinas, Min veik., 27.

*-ōi pakitimo chronologiją ir „atranda“ naują s prieš *m* išnykimo dėsnį rytų baltų kalbose, nors dabartinėse kalbose *-sm-* intervokalinėje pozicijoje yra gana stabilus. Nesileisdamas šiuo atveju į datyvo galūnės kilmės aiškinimus baltų kalbose (jos kilmę plačiai yra aptaręs Vytautas Mažiulis⁵), norėčiau čia paminėti tik du dalykus: 1. Sprendžiant sudėtingus baltų istorinės gramatikos klausimus pirmiausia būtina remtis pačių baltų kalbų duomenimis ir vengti „sanskritizacijos“. 2. Jei latvių kalba būtų turėjusi *o* kamieno daiktavardžių vienaskaitos datyvo galūnę *-ui, kilusią, kaip mano indoeuropeistai, iš ide. *-ōi, nebūtų buvę jokių vidinių motyvų keisti ją įvardine galūne *-am*.

Sunku patikėti, kad prūsų kalbos *o* kamieno vienaskaitos genityvo *deiwas* galūnė *-as* yra iš ide. *-os(i)o (p. 43). Pirmiausia dėl to, kad tokią ribotai vartojamą galūnę turi latvių lyviškoji tarmė ir kai kurios vidurinės tarmės šnektos. Ji aptinkama ir latvių senuosiuose tekstuose (Kaniziaus katekizmo vertime ir Elgerio tekstuose). Genityvo formos su *-(a)s* latvių tarmėse nėra archaizmai, paveldėti iš indoeuropiečių prokalbės, o yra pačių latvių šnektų vidinės raidos padarinys. Todėl labai abejotina, kad ir prūsų *o* kamieno vienaskaitos genityvas su *-as* yra archaizmas. Labiau tikėtina, kad jis yra pačios prūsų kalbos vidinės raidos padarinys⁶. Tas pats pasakytina ir apie prūsų kalbos gimininių įvardžių vienaskaitos datyvo formas su *-smu*⁷ (p. 43, 146). Tai aiškiai rodo, kad autorius nepripažįsta alternatyvių nuomonių arba nėra su jomis susipažinęs. Tokia pat išvada peršasi ir skaitant apie atematiinių veiksmazodžių 1 asmens galūnę *-mi*, kuri autoriaus vienur kildinama iš *-mie < *-mei < „urbalt. *-mai“ (p. 39), o kitur (kalbant apie latvių *esmu*) teigiama, kad latvių *esmu* tebeturi *-m* iš indoeuropiečių *-mi. Šį Forssmano minties šuolį paaiškinti neįmanoma, nes jokių komentarų jo tekste nėra. Nėra ir alternatyvios Kazlausko

⁵ Žr. V. Mažiulis, Min. veik., 106–127, plg. dar A. Rosinas, Inesyvo ir adesyvo formų kilmės ir raidos klausimu, – Baltistica, XXXIV (2), 1999, 173–183.

⁶ Žr. A. Girdenis, A. Rosinas, Some Remarks on the Vocalism and Morphology of Old Prussian, – General Linguistics, XVII (1), 1977, 1–7.

⁷ Žr. A. Rosinas, Min. veik., 9–10, 87–88.

nuomonės⁸. P. 38 įsakmiai teigiama, kad baltų kalbos turi vieną („nur ein“) klausiamąjį įvardį *kas* „wer, was“, bet užmirštama, kad prūsų kalba greita *kas* turėjo ir bevardės giminės įvardį *ka* „was“⁹. Neįtikina ir autoriaus, matyt, iš Endzelyno darbų einanti mintis, kad lyviškosiose šnektose moteriškosios giminės išnykimą lėmė lyvių kalbos įtaka (p. 59). Šią problemą dar reikia ištirti neatsiejant jos nuo galūnių redukcijos lyviškosiose šnektose.

Forssmanas, atrodo, yra įsitikinęs, kad *o* kamieno vienaskaitos lokatyvas turi analogiškai perkeltą *ā* kamieno galūnę *-ā* prie pirminės baltų lokatyvo formos su *-īe kamieno (p. 115). Kitaip saktant, kalbamoji forma nėra atsiradusi iš senojo lokatyvo+*en, t. y. nėra postpozicinė forma kaip *ā* ir kitų kamienų lokatyvo formos (plg. p. 124, 126, 129). Autorius čia negalima kaltinti kokiu nusizengimu – jis tikriausiai pasinaudojo Endzelyno idėja¹⁰, kuri vargu ar priimtina turint galvoje ne tik latvių kalbos kitų kamienų vienaskaitos lokatyvų (inesyvų) formavimosi modelį (senasis lokatyvas +*en), bet ir lietuvių kalbos vienaskaitos inesyvų formavimosi modelį. Jis leidžia teigti, kad rytų baltų *o* kamieno daiktavardžių vienaskaitos inesyvas formavosi iš konstrukcijos senasis lokatyvas *(kaln)-i/ei (>ē)+*en → *(kaln)-en > lie. *(kaln)-e, la. *(kaln)-i. Latvių *(kaln)-i galūnė *-i* pakeista *-ā* dėl *o* ir *ā* kamienų iliatyvo formų sinkretizmo¹¹. Tiesa, šiuo klausimu autorius pateikia ir naujesnę Pėterio Vanago nuomonę, kad iliatyvinės kilmės lokatyvų *-an, *-en, *-in, *-un fonetiškai galėjo virsti *-ā*, *-ē*, *-ī*, *-ū*. Tačiau toks dalinis fonetinis „dėsnis“ vargų ar būtų pagrindžiamas, juoba kad jį daro niekinį rodomyjų įvardžių lokatyvų *tani*, *šini* formos, vartojamos lyviškosiose ir vidurinės tarmės šnektose.

Sunku patikėti autoriaus peršama nuomone, pagal kurią *o* kamieno daugiskaitos lokatyvas esąs

⁸ Žr. J. Kazlauskas, Min. veik., 292–299.

⁹ Žr. V. Mažiulis, Prūsų kalbos etimologijos žodynas, II, Vilnius, 1993, 134–137 ir lit.

¹⁰ Žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīga, 1951, 398 ir lit.; Darbu izlase, II, Rīga, 1974, 315–316.

¹¹ Plačiau apie inesyvo formavimąsi ir raidą žr. A. Rosinas, Min. str., 173–183; A. Rosinas, Linksnų sinkretizmas ir analogijos vaidmuo kai kurių linksnų formų raidoje, – Baltistica, XXXV (1), 2000, 69–71.

ankstyvosios rytų baltų prokalbės naujadaras ir ra-
dęsis iš daugiskaitos akuzatyvo *-úos + postpozi-
cija *en (p. 98, 115), o ā kamieno daugiskaitos
lokatyvas esąs baltų lokatyvo su *-āsu perdirbinys
rytų baltų prokalbėje į *-āse(n), kurio -e(n) įsi-
vestas iš vienaskaitos lokatyvo (p. 124). Tas pats
sakoma ir apie ē ir i kamienų atitinkamas formas
(p. 127, 129). Toks daugiskaitos lokatyvų radimo-
si aiškinimas gali rodyti tris dalykus: 1) pastangas
įrodyti, kad latvių kalbos lokatyvai radosi be jo-
kios sistemos; 2) kad nenorima arba nesugebama
rasti tos sistemos; 3) kad pasirinktas eklektinio
mąstymo kelias.

Ne geresni yra ir įvardžių leksikos ir formų
kilmės aiškinimai, kurie dažnai atrodo lyg būtų iš-
traukti iš suakmenėjusios minties foliantų. Kiek-
vienas germanistas žino, kad vokiečių *ander*, gotų
anþar, anglų *other*, s. islandų *annar* (plg.: lie. *añt-
ras*, dial. *añtaras*, la. *otrs*) yra veldiniai iš ide. *an-
teros, kuris pasidarytas iš ide. deiktinės šaknies
(plg. lie. tolimojo rodymo įvardį *anàs*) ir kompa-
ratyvinės priesagos *-te/or-. Iš *ander* atsirado ir vo-
kiečių veiksmažodis *ändern*. Tačiau baltai, Fors-
smano nuomone, mąstė atvirkščiai – įvardį *ki-
tas, plg. lie. *kìtas*, pr. *kittan* (vns. gal.), la. *cits*, jie
pasidarė iš veiksmažodžio *kisti < *kit-téj. Nors
ši įvardžio *kitas etimologija šiuolaikinių baltistų
jau senokai atmesta ir įrodyta, kad baltų *kitas
yra dviejų įvardinių kamienų *ki- (< ide. *k^{hi}-)
ir ta- dūrinys, kuris susieja *kitas su slavų *čto*,
tačiau senoji kilmės iš veiksmažodžio idėja, kaip
matyti, dar gaji. Laikantis pagrįstesnės nuomo-
nės, kad *kitas yra dviejų įvardinių kamienų dū-
rinys, lengviau paaiškinti lietuvių kalbos veiks-
mažodžio *kisti*, *keisti(s)* kilmę iš įvardžio *kitas*.
Toks aiškinimas yra pagrįstesnis ir semantiškai,
ir tipologiškai.

Visai neįtikina kai kurių įvardžių ir sinchro-
ninis, ir diachroninis aprašas. Pirmiausia kliūva
įvardžių klasifikacijos dalykai. Neaišku, kodėl *tāds*
tipo įvardžiai vadinami ne rodomaisiais, o kore-
liaciniais (*Korrelativpronomina*) (p. 137), kodėl
prie nežymimųjų (*Indefinitpronomina*) priskiriami
įvardžiai *katrs*, *viss* (p. 138), kodėl įvardžiais nelai-
komi *abi*, *abas* etc. Dabar viskas iš eilės. Autorius
pagrįstai pastebi, kad *viss* turi dvi reikšmes „all“ ir
„ganz“, bet užmiršta pabrėžti, jog tos reikšmės bū-
dingos šio įvardžio tik vienaskaitos formoms. Tik
p. 279 prisimena, kad jo daugiskaitos formoms
būdinga reikšmė „jeder“ (tiksliau – „alle“). Tai

rodo, kad iš tikrųjų latvių kalboje įvardžio reikš-
mę turi: 1) vienaskaitos vyriškosios giminės for-
mos *viss* tik tais atvejais, kai jos eina daiktavard-
žio pozicijoje ir keičia daiktavardžius arba pre-
dikatinės struktūras; 2) daugiskaitos vyriškosios
ir moteriškosios giminės formos (*visi*, *visas*), kai
daiktavardžio pozicijoje keičia tik daiktavardžius,
o būdvardžio pozicijoje nurodo tik daiktų kiekybę.
Ir vienu, ir kitu atveju jos vartojamos tik tada, kai
aibę sudaro daugiau kaip du elementai ($A > 2$).
Kai aibę sudaro tik du elementai ($A = 2$), varto-
jamas įvardis *abu*, *abi* (lie. *abù*, *abi*)¹². Būdvardžio
pozicijoje vartojamos vienaskaitos *viss*, *visa* for-
mos turi ne įvardžio, o būdvardžio reikšmes.

Neįtikina ir *viss* etimologija, kuri neaiškiai da-
lykus padaro dar miglotesnius (p. 138). XX a. ant-
rosios pusės lyginamieji ir tipologiniai bendrumo
reikšmės įvardžių tyrinėjimai rodo, kad tiek indo-
europiečių, tiek neindoeuropiečių kalbose šie įvar-
džiai yra kilę iš veiksmažodžių, turinčių reikšmes
„daugėti, dauginti(s), auginti, būti, egzistuoti, sto-
vėti, gyventi“ etc.¹³, bet autorius apie tai net ne-
užsimena. Nesuprantamas yra ir *tāds* tipo įvardžių
darybos aiškinimas, pagal kurį „*šāds*, *tāds*, *kāds*,
šitāds sind die Erweiterungen der urbaltischen
Pronominalstämme *ši-, *ta-, *ka-, *šita- um ein
Element *-da, vgl. evtl. auch das Adv. *kad* „wann“,
lit. *kada* < urbalt. *kadān zu *k^o- mit einem
ähnlichen Suffix“ (p. 137–138). Pirma, dar reikia
įrodyti, kad baltai bus turėję kamieną *šita-, o,
antra, manant, kad kalbamieji kamienai buvo iš-
plėsti elementu *da, o ne priesaga *-ād- (žr. p.
259), plg.: lie. *kitódas*, *vienódas*, la. *citāds*, *vienāds*,
galima tikėtis ne *kāds*, o *kads tipo vedinių, kurių
nėra nė vienoje baltų tarmėje.

Forssmanas yra vienas iš tų kalbininkų, kurie
mano, kad savybiniai įvardžiai egzistavo jau bal-
tų-slavų epochoje, t. y. kad baltai-slavai turėjo to-
kias posesyvinius įvardžius: **maja-* ir **tuaja-*, ku-
rie buvo pakeisti rytų baltų kalbose naujadarais
*manas, *tavas (plg.: la. *mans*, *tavs*), resp. *savas
(plg. la. *savs*). Bet p. 83 jis teigia, kad prabaltai
turėję įvardį **teuo-* (!). Pirma, neįmanoma rytų
baltų kalbų duomenimis įrodyti, kad jie kada nors

¹² Plačiau žr. A. R o s i n a s, Dėl žodžių lie. *abu*, la. *abi*, pr. *abbai* gramatinio statuso, – *Bal-
tistica*, XXXV (1), 2000, 75–79.

¹³ Plačiau žr. A. R o s i n a s, Baltų kalbų įvar-
džiai, Vilnius, 1988, 196–197 (ir lit.).

bus turėję slaviško tipo posesyvinius įvardžius. Antra, dar būtina atsakyti į svarbiausią klausimą, kaip ir kokiomis sąlygomis rytų baltai buvo priversti atsisakyti senųjų posesyvinių įvardžių (jeigu jie egzistavo!). Jeigu to nebandoma daryti, visos rekonstrukcijos tėra tik *dixi et animam levavi*.

Priskirdamas *abi*, *abas* skaitvardžiams Forsmanas pripažįsta, kad „*abi* ist eigentlich ein altes Pronomen“ (p. 156). Kaip suprasti šią pastabą, nėra aišku. Ar čia turima galvoje, kad senovėje *abi* buvo įvardis, o dabar tapo skaitvardžiu? Jeigu autorius šiek tiek išmano pasakymo presupoziciją, tai tikriausiai turėtų jausti tokių pasakymų su *divi* ir *abi* semantinį skirtumą (plg.: *Ansonam ar diloni nomiruši divi dēli* ir *Ansonam ar diloni nomiruši a b i dēli*) ir nedaryti klasifikacijos klaidų. Beje, toks pat semantinis skirtumas egzistuoja ir tarp vokiečių kalbos *zwei* ir *beide*.

Negalima sutikti su autoriaus teiginiu, kad įvardžio *pats* vyriškosios giminės formos baltų prokalbėje priklausė senajam *i* kamieniui **pāti-* (*-ā-*?). Sutikti galima tik dėl reikšmės „ponas“ („Herr“) (p. 142). Kaip rodo senovės lietuvių tekstų duomenys, šis žodis baltų senovėje priklausė šakniinių priebalsinio linksniavimo daiktavardžių poklasiui ir iki postpozicinių vietininkų radimosi epochos iš dalies perėjo į *i* kamieną¹⁴.

Aptardamas įvardžių vienaskaitos inesyvo *tanī* kilmę autorius teigia, kad šio tipo formų pamatu eina iliatyvo formos su *-n*, kurios yra kontaminacijos su senuoju lokatyvu *tanī* padarinys (p. 146), bet nieko nekalba apie to senojo lokatyvo kilmę. Kodėl šis sisteminis analoginis pakitimas vadinamas kontaminacija? Juk kontaminacijos atveju reikėtų laukti **tamnī* ar **tanmī*, o ne *tanī*, plg. *tainī* (Džūkste, Lestene, Sesava), kuri yra *tai* ir *tanī* kontaminacija.

Gerokai supainiota ir asmeninių įvardžių formų kilmė ir raida. Pavyzdžiui, greta rekonstruotos baltų II asmens „daugiskaitos“ kilmininko formos **uōs-uon* (p. 141) rekonstruojama prabaltų I asmens kilmininko forma **nōsōn*. Teigiama, kad jau ankstyvojoje rytų baltų prokalbėje inicialinis *m-* iš nominatyvo buvo apibendrintas visoms formoms, taigi ir kilmininkui **muosuon* (p. 140). Latvių senųjų tekstų duomenys rodo, kad inicialinio

m- apibendrinimas vyko palaipsniui ir ilgą laiką net iki raštijos pradžios.

Nesusipratimu laikytinas ir *ā* kamieno vardažodžių daugiskaitos akuzatyvo galūnės kilmės aiškinimas: rodomųjų įvardžių kalbamoji galūnė *-ās*, autoriaus nuomone, yra kilusi iš baltų **-ās* (p. 196), o daiktavardžių – iš baltų **-āns* (p. 124). Daiktavardžių *ā* kamieno daugiskaitos nominatyvo galūnė *-as* kilusi ir baltų **-ās* (p. 124), o rodomųjų įvardžių atitinkama forma baltų prokalbėje turėjusi tik galūnę **-s* (p. 146). Panaši mintis sakoma ir apie *ā* kamieno vardažodžių vienaskaitos genityvo galūnę. Skirtumas čia tik tas, kad įvardžių genityvo formos *-s* esą yra perimtas iš daiktavardžių (plg. p. 123 ir 146). Neįrodomas dalykas, kad *o* kamieno įvardžių daugiskaitos lokatyvo galūnė yra perimta iš to paties kamieno daiktavardžių daugiskaitos lokatyvo (p. 146).

Yra netikslumų ir rodomųjų įvardžių vartojimo apraše. Minėsiu vieną kitą. Pirma, nekorektiška teigti, kad pasakyme *es to (ne)zinu* įvardis „*tas* kann auch als Personalpronomen gebraucht werden, jedoch nur zur Bezeichnung von Unbelebtem oder für abstrakte Sachverhalte“ (p. 277). Šis pasakymas su įvardžio *tas* galininko forma *to* pagrįstas presupozicija, kad anksčiau adresatui buvo pateikta tokia informacija, į kurią jis reaguoja atsakymu *es to (ne)zinu*. Įvardžio forma *to* šiuo atveju tik pakeičia adresanto pasakytas predikatinės struktūras ir nieko bendra neturi su asmeniniu „trečiojo asmens“ įvardžiu¹⁵. Antra, pritardamas autoriaus teiginiui, kad senuosiuose latvių tekstuose įvardis *tas*, *tā* vartojamas ir kaip žymimasis artikelis ir kad ta vartosena yra vokiečių kalbos įtakos padarinys (p. 269, 277), vis dėlto negalėčiau sutikti, kad ši reiškinį pirmasis pastebėjo Pēteris Vanagas. Antra, nebūtų galima teigti, kad negramatikalizuotas artikelis, arba artroidas, kaip teksto, o ne sistemos reiškinys, kaip sintagmatikos, o ne paradigmaticos ypatybė, nebuvo būdingas baltų kalboms. Tai patvirtina latvių ir lietuvių tarmių tekstai ir bendrinių kalbų tekstai. Dėl to senųjų tekstų autoriams vokiečiams nebuvo didelių sunkumų jį gramatikalizuoti ir padaryti paradigmaticos reiškiniumi. Trečia, negalima sutikti su autoriaus nuomone, kad *viņš*, *viņa* keičia tik as-

¹⁴ Žr. A. R o s i n a s, Dėl baltų **pat(is)*, **pat(n)ī* pirminės reikšmės ir gramatinio statuso, – *Baltistica*, XXXV (2), 2001, 129–140.

¹⁵ Plačiau apie įvardžių funkcijas žr. A. R o s i n a s, Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai, Vilnius, 1996.

menis, *otas* – daiktus (tiksliau – pasyviuosius daiktavardžius) (p. 274). Akademinėje latvių kalbos gramatikoje aiškiai pasakyta: „Norādāmais *tas* var attiekties tiklab uz priekšmetiem kā uz personām“¹⁶.

Forssmanas skiria baltų ir rytų (resp. vakarų) baltų prokalbes ir kiekvienos jų ankstyvąjį ir greičiausiai vėlyvąjį tarpsnį. Jis yra iš tų kalbininkų, kurie pripažįsta baltų-slavų prokalbę ir skiria du jos tarpsnius (Vorurbaltoslavisch ir Urbaltoslavisch) p. 27). Dėl to nėra prasmės diskutuoti. Stebina kitas dalykas – tai balsių sistemos (nors jos raida atskirai ir neaptariama) kiekybinių ir kokybinių pakitimų chronologijos sujaukimas. Iš Forssmano rekonstruotų formų susidaro įspūdis, kad ankstyvojoje baltų prokalbėje **-ōn* žodžio gale jau buvo virtęs **-uōn*, o vėlyvojoje pakito į **-uñ*, plg.: „Gen. Pl. frühbalt. **uīrōn* > **uīruōn* > urbalt. **uīruñ* > lit. *vyrų*“ (p. 37), dvibalsiai **-āi*, **āu*, **ēi*, **ēu* ir dvigarsis **ān* baltų prokalbėje jau buvo virtę **ai*, **au*, **ei*, **eu*, **an* (p. 38). Pavyzdžiui, 1 as. „**sākāu* > urbalt. **sākaū* > lit. *sakaū*“. Kitur tvirtinama, kad **-āi*, **-ēi* ir **-ān* tebebuvo nepakitę ir vėlyvojoje baltų prokalbėje, pavyzdžiui, „*saki* (zu *sacīt* „sagen“) < urbalt. **sākāi*, vgl. lit. *sakai*“ (p. 102), „*vedi* (zu *vest* „führen“) < urbalt. **uédēi*, vgl. lit. *vedei*“ (p. 103), „in *rūoku* (zu *rūoka* „Hand“) < urbalt. **rañkān*, vgl. lit. *rañka*“ (p. 103). Kuo toliau į mišką, tuo daugiau medžių. Pasirodo, kad **-ō* baltų prokalbėje jau buvo virtęs *-uo*, pvz.: „in *ceļu* (zu *ceļt* „heben“) < urbalt. **kéljuo*“, „in *ardievu* „mit Gott“ (zu *dīevs* „Gott“) < urbalt. **dejuo*, vgl. lit. *dievū*“ (p. 103), „in *divi sīeku* „zwei Külmit“ zu *sīeks* „Külmit“ (Getreidemaß) mit *-u* < urbalt. **-ūo*“ (p. 111). Tuo tarpu *ā* kamieno dviskaitos nominatyvo galūnė *-i* (*divi dieni*) vedama iš „urosbalt. **-ie* < urbalt. **-eļ/-oļ*“ (?) (p. 112). Dar kitoje vietoje *o* kamieno vienaskaitos instrumentalio galūnė *-u* vedama iš „ur(ost)balt. **-ūo*“ (p. 114), o *C* kamienų vienaskaitos nominatyvo *-uo* (*akmuō*) – iš rytų baltų **-uō*. Pasirodo, kad *ā* kamieno daugiskaitos kilmininko galūnė **-ōn* dar tebebuvo nepakitusi baltų epochoje (p. 124), nors anksčiau teigta, kad *o* kamieno daugiskaito kilmininko galūnė **-ōn* buvo virtusi **-uon* jau ankstyvojoje baltų prokalbėje, o vėlyvojoje jau buvo pakitusi į *-uñ* (p. 37, 101,

plg. dar p. 127). Rodomųjų įvardžių daugiskaitos genityvo galūnė *-ūo* esą kilusi iš rytų baltų **-uōn* (p. 146). Kaip galėjo išlikti ši rytų baltų **uōn*, jei baltų prokalbėje, autoriaus teigimu, ji jau buvo virtusi **-uñ*? Stebina ir tai, kad asmeninių įvardžių paradigmoje baltų prokalbės laikais **-ōn* galūnėje jau buvo virtęs **-uon*, o šaknyje **ō* dar buvo nepakitęs, plg.: dgs. gen. **uōs-uon* „jūsų“ (p. 141). Tokio eklektinio mąstymo pavyzdžių sąrašą galima tęsti iki begalybės, bet tai nieko nepadėtų; autoriui prieš rašant recenzuojamąjį darbą reikėjo rimtai pastudijuoti baltų kalbų istorinę fonetiką ir tinkamai surikiuoti balsių sistemos chronologinius pjūvius. To nepadarius linksniuojamųjų ir asmenuojamųjų formų kilmės ir raidos aiškiniams gali būti priskirti tik fantastinės baltistikos sričiai. Argi ne iš fantazijos aruodo paimtas toks teiginys: „Akutiertes **-ūo*, **-ēi* werden nach dem Leskienschen Gesetz im Litauischen in mehrsilbigen Wörtern zu **-ú*, **í* gekürzt (d. h. zu akutiertem *-u*, *-i*), vgl. frühbalt. Instr. Sg. *gērō* > urbalt. **gērúo* > lit. *gerū*, frühbalt. Inf. **uēstėj* > lit. *vėsti* „führen““ (p. 51). Nesuprantama, kaip skirtingų epochų akūtiniai balsiai ir dvibalsiai lietuvių kalboje galėjo virsti akūtiniais balsiais ir kodėl baltų *gērō* ir lietuvių *gērúo*, *vėsti* šaknies balsiai yra ilgi. Prieš rašant šį darbą Forssmanui reikėjo paskaityti jau nuo 1991 m. prieinamas subtiliai parašytas Alekso Girdenio tezes „Žodžio galo priegaidžių kilmė ir raida lietuvių kalboje“¹⁷ ir, žinoma, Jono Kazlausko istorinės fonetikos ir fonologijos darbus.

Autorius pripažįsta, kad „*a* und *e* bleiben im Lettischen kurz, wo sie im Litauischen in betonten zirkumflektierten Silben gedehnt werden, z. B. lett. *rats* „Rad“, lit. *rātas*, lett. Gen. Pl. (= Akk. Sg. – A. R.) *mēdu* (zu *mēdus* „Honig“), lit. Gen. Pl. (= Akk. Sg. – A. R.) *mēdų*“ (p. 51). Tačiau šią ypatybę jis užmiršta ir visur rekonstruojamose baltų prokalbės formose kirčiuotą *a* ir *e* žymi cirkumfleksu (arba akūtu), *o i* ir *u* – akūtu, pvz.: „frühbalt. **sākāu* > urbalt. **sākaū*“ (p. 38), „*acs* < **acis* < urbalt. **ākis*, vgl. lit. *akis*“ (p. 47), „*avs* < urbalt. **āvis*“, „*pats* < urbalt. **pātis*“, „*tur* < urbalt. **tūri*“ (p. 98). vns. gen. „*akmens* < urbalt. *ākmen-es*“ (p. 98), vns. ak. „*nakti* < urbalt. **nāktin*“, dgs. ak. „*acis* < urbalt. **ākins*“ (p. 101), vns. gen. „*mēdus* < urbalt. **mēdaūs* (p. 103), 2 as. „*sa-*

¹⁶ Žr. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika (MG), I, Rīga, 1959, 520.

¹⁷ Žr. A. G i r d e n i s, Kalbotyros darbai, III, Vilnius, 2001, 376–378.

ki < urbalt. *sākāj“ (p. 102), „vedi < urbalt. uédēi“, 1 as. „ceļu < urbalt. *kéljuo“ (p. 103) etc.

Nors autorius prisimena Saussure'o-Fortunatovo dėsnį ir jo veikimą priskiria baltų-slavų epochai, tačiau, kaip matyti iš pateiktų rekonstrukcijų (plg.: *sākāu, *sākāi, *uédēi etc.), jį visai užmiršta aptardamas veiksmožodžių fleksiją. Nežinia kokiais dėsniais vadovaudamasis Forssmanas ypač „išradingai“ aiškina baltų ā kamieno veiksmožodžių esamojo ir būtojo laiko 1-ojo ir 2-ojo asmens formų darybą ir kirčiavimą. Iš pateiktų diachroninių komentarų galima padaryti išvadą, kad kalbamosios formos pasidarytos baltų prokalbėje, plg.: „1. Singular Präs.: Urbalt. *-ā mit der them. Endung *-úo > urostbalt. *-aū (...) > lit. -au, lett. -u“ (p. 197), t. y. lie. sakaū < baltų *sakā+úo; „1. Pers. Sg. Prät.: Urbalt. *-ā+themat. Endung *-úo > urbalt. *-aū (...) > lit. -au“ (p. 164), t. y. lie. sakaū < baltų *sakā+úo; „2. Singular Präs.: Urbalt. *-ā+*-ėj > urostbalt. *-ai (...) > lit. -ai, lett. i“ (p. 197), t. y. lie. sakai < baltų *sakā+ėj; „2. Pers. Sg. Prät.: Urbalt. *-ā+die neu gebildete baltoslav. Endung *(e)i (...) > lit. -ai“ (p. 164), t. y. lie. sakai < baltų *sakā+(e)i. Kaip paaiškinti, kad *sākāu, autoriaus nuomone, jau egzistavo ankstyvojoje baltų prokalbėje („frühbalt.“) (p. 38), o sākāi – vėlyvojoje (?) baltų prokalbėje („urbalt.“) (p. 102)? Kaip suderinti tuos teiginius su ką tik minėtais teiginiais (p. 197, 164)? Kaip paaiškinti *-úo ir *-ėj buvimą vienoje fonologinėje sistemoje? Į tuos klausimus atsakymo, žinoma, knygoje nėra.

Fonologinių sistemų chronologinis sujaukimas ir fonologinių pakitimų eklektinis aiškinimas daro neįmanomą ne tik fleksijos kilmės nušvietimą, bet ir tam tikrų kategorijų egzistavimo galimybę. Pavyzdžiui, teiginys, kad daugiskaitos kilmininko galūnė *-ōn ankstyvojoje baltų prokalbėje virto *uon, o vėlyvojoje – *-un (p. 37), už linksniavimo sistemos ribų palieka tokias senųjų latvių aliatyvo formas kaip *Mättahsz Kahjohp* McP II 340. Remiantis Forssmano nustatytu „dėsniu“ reikėtų laukti aliatyvo formų *kājuomp arba *kājump, plg. s. lie. *tokiump gerúmp darbúmp* DP 394₄₅ etc. Tas pats pasakytina ir apie rodomųjų įvardžių daugiskaitos kilmininko formą, dėl kurios galūnės kilmės „išradingo“ aiškinimo jau kalbėta.

Neįtikina autoriaus pastangos primesti nuomonę, kad „Anstelle eines Verbs „haben“ wird aufgrund von ostseefinischen Einfluß eine un-

persönliche Konstruktion mit Dativ verwendet, vgl. lett. *man ir grāmata* „ich habe ein Buch““ (p. 51). Toliau apie veiksmožodžio *turēt* reikšmes Forssmanas rašo: „Das Verbum *turēt* hat noch die Bedeutung „haben“, doch wird diese später aufgrund von ostseefinnischem Einfluß durch eine unpersönliche Konstruktion mit dem Dativ und dem Hilfsverb „sein“ verdrängt“ (p. 61). Knygos pabaigoje jis dar kartą primena, kad senesniuose latvių tekstuose veiksmožodis *turēt* turi reikšmę „haben“, o šiandien jis beturįs tik reikšmę „halten“ (p. 322) ir pateikia sukonstruotą senovės latvių pavyzdį [ęš tuŗu grāmatu] (!), kuris esą įrodo, kad senesnė (arba pirminė) posesyvinė konstrukcija latvių prokalbėje buvusi nominatyvas+*turēt(i)*. Ši konstrukcija vartojama tik tarmėse (žr. ME IV 270) ir yra tokia pat inovacija kaip ir lietuvių kalboje. Teigiant, kad konstrukcija *man ir nauda* latvių kalboje yra atsiradusi dėl rytinių finų kalbos įtakos, reikėtų pripažinti, kad ir lietuvių tarmėse (ir raštuose) aptinkama tokia pat konstrukcija yra finų kalbos interferencijos padarinys. To maža, reikėtų teigti, kad ir lo. *mihi est pecunia, mihi sunt capilli nigri*, ir kitų ide. (ir neide.) kalbų aptariamoji konstrukcija yra finų kalbų interferencijos padarinys. Jeigu autorius būtų paskaitęs Benveniste'o, Fillmore'o, Gamkrelidzės ir Ivanovo bei kitų autorių darbus, tikriausiai nebūtų priėjęs prie tokios neįtikinamos išvados.

Apie posesyvinę konstrukciją „*mihi est*“ Benveniste'as rašo: „Мы не будем нагромождать здесь для доказательства фактический материал – примеры составили бы огромный список. Каждый может легко убедиться, какие бы языки он ни взял, в преобладании типа „*mihi est*“ („у меня есть“) над типом „*habeo*“ („имею“). И как бы мало нам ни было известно об истории того или иного языка, мы часто наблюдаем, что развитие идет от типа „*mihi est*“ к „*habeo*“, но не наоборот, а это значит, что даже там, где существует „*habeo*“, оно могло возникнуть из предшествующего „*mihi est*““¹⁸.

Polinkį iš *E*-kalbų pereiti į *H*-kalbas rodo ir latvių tarmės. Taigi Forssmanui norint išlikti oriam belieka dvi išeitys: 1) arba įtikinamais argumentais

¹⁸ Žr. Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва, 1974, 212; žr. dar Т. В. Гамкредидзе, Вяч. Вс. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, II, Тбилиси, 1984, 288–289 (ir lit.); А. Росинас, *Min. veik.* (1988), 22–23.

įrodyti, kad Benveniste'o (ir kitų autorių) teiginiai dėl „*mihi est*“ konstrukcijos pirmumo ir archajiškumo yra iš piršto laužti; 2) arba pripažinti, kad latvių kalboje posesyvinės konstrukcijos „*mihi est*“ išlikimą galėjo veikti rytinių finų kalbų tapatus posesyvumo raiškos modelis, t. y. tas modelis galėjo pristabdyti latvių kalbos perėjimą į *H*-kalbas.

Keletas smulkesnių pastabų: 1. Nesuprantama, kaip *ijo* kamieno vienaskaitos vardininko **-ija-* virto **-ji-*, o ne **-ij-* (p. 116) ir kaip **-ji-* galėjo išriedėti į **-ī-*; 2. *svēčias*, plg. la. *svešs*, galėjo išriedėti tik iš *svet-jas, o iš *svetijas – *svetys* (p. 116); 3. Neaišku, kaip iš **-ijan* galėjo fonetiškai atsirasti rytų baltų **-in* (p. 117); 4. Nepaaiškinama, kodėl jotvingių kalba laikoma prūsų kalbos tarpe (p. 17); 5. Susidaro įspūdis, kad 1236 m. mūšį bus laimėję latviai (p. 20); 6. Kaip įrodyti, kad *labi* tiporieveiksmiai kilę iš *ā* kamieno vienaskaitos lokatyvo formos (p. 135)? 7. Lietuvių bendrinė kalba neturi vietininko *mažaņ-iame* (p. 131); 8. Lietuvių bendrinėje kalboje yra ne *gintāras*, o *giņtaras* (p. 48), *pijāuti*, o ne *piāuti* (p. 49); 9. Lietuvių *tā* turi trumpą *-a* ne dėl to, kad baltų **-ā* sutrumpėjo dėl akūto (p. 100), o dėl analogijos su *kitā < *kitā tipo formomis; tas pats pasakytina ir apie *ši* galūnės *-i*; 10. Negalima rekonstrukcijai imti tokio žodžio, kurio prokalbėje dar nebuvo, plg.: „*latviešu* < vorurlett. *latvietjun“ (p. 95); 11. Sakinyje *zeme griežas ap sauli* po prielinksnio *ap* yra ne datyvas, o akuzatyvas (p. 311). plg.: *Apskriet ap māju* (MG I 738). 12. Kaip galima priešdėliu laikyti *da-* žodyje *dabūt*, jei tas veiksmazodis yra skolinys iš rusų *dobyť* „erhalten“ (p. 242)? Tokių pastabų galėjo būti ir daugiau, bet recenzijos negalima tęsti iki begalybės.

Apskritai kalbant, Forssmano knyga „*Lettsche Grammatik*“ savo sinchroniniu latvių kalbos aprašu yra sveikintina vien dėl to, kad ji supažindins nemokantį latvių kalbos skaitytoją su savita baltų kalbų atstove ir paskatins jos pramokti ar ją tyrinėti. Diachroniniai aiškinimai, deja, neišvedė latvių kalbos iš indoeuropeistikos „podukros“ statuso. Ir tai, žinoma, ne pačios latvių kalbos, o jos istorijos aiškintojo bėda.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

BrP – Postilla tatai eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliiu... Per Jana Bretkuna... Karaliaucziue, 1591.

DP – Postilla Catholicka... Per Kunigą Mikaloiv Davkszą... Wilniui, 1599.

McP – Lang-gewünſchte Lettsche POſtill... Verfertigt durch Georgivm Mancelium... 3u Riga, 1654.

ME – K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, nobeidzis J. Endzelīns, IV, 1929–1932, Rīgā.

PK – Polski z Litewskim Katechism... Nakładem Jego Mſci Pana Málcherá Pietkiewiczza... w Wilnie, 1598.

Albertas Rosinas

Pēteris Vanags, **Luterāņu rokasgrāmatas avoti**. Vecāka perioda (16. gs. – 17. gs. sākuma) latviešu teksti, Memento, Stokholma, Mantojums, Rīga, 2000, 432.

2000-aisiais metais išėjo iš spaudos žinomo latvių kalbos istorijos specialisto Pēterio Vanago knyga „Luterāņu rokasgrāmatas avoti“, kuri yra pirmas stambus mokslinis darbas po 1965 m. pasirodžiusios Artūro Ozolo monografijos „Veclatviešu rakstu valoda“. Tiesa, ir po 1965 m. buvo paskelbta darbų latvių kalbos istorijos aktualiais klausimais tiek Latvijoje, tiek užsienyje. Iš jų minėtini Konstantino Karulio, Martos Rudzytės, Aleksejo Apynio, Janio Kuškio, Karlio Dravinio, Haraldo Biezajo ir kitų straipsniai.

Ozolo „Veclatviešu rakstu valoda“ buvo anksčiau latvių kalbos istorijos tyrinėjimų apibendrinimas nuo XVI a. iki XIX a. pabaigos. Vanago knygoje tiriama tik XVI a. ir XVII a. pradžios latvių senųjų raštų istorija. Rašyti šį darbą autorių paskatino noras plačiau panaudoti senųjų tekstų duomenis latvių kalbos istorijos tyrimuose. Pradėjus darbą pasirodė, kad, be grynų kalbos problemų, būtina dar spręsti ir šaltinių istorijos problemas, kurios daugeliu atveju iki tol buvo tik užuominų lygio: trūko tikslių duomenų apie XVI a. tekstų originalus ir jų vertimo laiką. Senųjų tekstų kalbos sistemos ir struktūros aprašuose nebuvo lyginimų su originalo sistemomis ir struktūromis. O tai jau didelis trūkumas, ypač tiriant sintaksę. Dėl to tekstų istorijos dalykai, iš pradžių buvę lyg ir pašaliniai, Vanago darbe tampa pagrindiniai. Iš jų radosi solidi senovės latvių tekstų kilmei skirta knyga, kuri analizuoja tik tekstų istorijos, o ne kalbos problemas. Tuo ji iš esmės skiriami ir nuo minėtos Ozolo knygos.